

The relationship of urbanonyms with other toponymic units

Shokhista ZOITOVA¹

Uzbekistan State World Languages University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

10 January 2025

Accepted 25 January 2025

Available online

25 February 2025

Keywords:

urbanonym,
toponymy,
oikonym,
hydronym,
structural relation,
semantic connection.

ABSTRACT

This article analyzes the semantic and structural relationships between urbanonyms and other toponymic units such as hydronyms, oronyms, oikonyms, and hodonyms. Urbanonyms, as place names within urban spaces, carry unique lexical and semantic features shaped by social, cultural, and historical factors. The study explores the origins of these names and their systemic interconnections.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss2/S-pp227-231>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Urbanonimlarning boshqa toponimik birliklar bilan munosabati

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

urbanonim,
toponimika,
oykonim,
gidronim,
strukturaviy bog'liqlik,
semantik aloqa.

Mazkur maqolada urbanonimlarning boshqa toponimik birliklar – gidronim, oronim, oykonim, hodonim kabi nomlar bilan o'zaro semantik va strukturaviy munosabatlari tahlil etilgan. Urbanonimlar shahar makonidagi joy nomlari sifatida o'ziga xos leksik-semantik xususiyatlarga ega bo'lib, ular ijtimoiy, madaniy va tarixiy omillar ta'sirida shakllanadi. Maqolada shuningdek, ushbu nomlarning shakllanish manbalari va ular orasidagi tizimli bog'liqliklar yoritilgan.

¹ Senior Lecturer, Uzbekistan State World Languages University.

Старший преподаватель, Узбекский государственный университет мировых языков

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

урбаноним,
топонимика,
ойконим,
гидроним,
структурная взаимосвязь,
семантическая связь.

В данной статье проанализированы семантические и структурные взаимосвязи урбанонимов с другими топонимическими единицами, такими как гидронимы, оронимы, ойконимы, ходонимы. Урбанонимы, как названия мест в городской среде, обладают особыми лексико-семантическими характеристиками и формируются под влиянием социальных, культурных и исторических факторов. Также в статье освещены источники формирования этих названий и системные связи между ними.

KIRISH

Топонимика – muayyan hududdagi geografik obyektlarning nomlarini o'rganuvchi fan sifatida keng qamrovli sohalardan biri hisoblanadi. Toponimik birliklar o'ziga xos vazifalarni bajarib, til, tarix, madaniyat va geografiyaning uzviy bog'lanishini namoyon etadi. Urbanonimlar – shahar makonidagi nomlar, ya'ni ko'cha, maydon, mahalla, xiyobon va boshqa urbanistik obyektlar nomlaridir. Ushbu maqolada urbanonimlarning boshqa toponimik birliklar – gidronimlar, oronimlar, oykonimlar, xrononimlar va boshqalar bilan o'zaro munosabatlari tahlil qilinadi. Toponimik birliklar o'z ichiga shaharlar, qishloqlar, daryolar, tog'lar, ko'llar va boshqa geografik obyektlar nomlarini qamrab oladi. Ular orasida urbanonimlar alohida o'rin tutadi. Urbanonimlar – bu shahar makonidagi nomlar bo'lib, ko'chalar, maydonlar, bog'lar, binolar, kichik tumanlar, mahallalar kabi shahar infratuzilmasiga tegishli nomlardir. Urbanonimlar shahar madaniyati, tarixiy rivojlanishi va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarini ifodalovchi muhim lingvistik va madaniy yodgorliklar hisoblanadi. Urbanonimlar boshqa toponimik birliklar – masalan, gidronimlar (suv obyektlari nomlari), orografik nomlar (tog', tepalik, vodiyning nomlari), oykonimlar (aholi punktlari nomlari) bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Ular ayrim hollarda bir-birini to'ldiradi, ba'zan esa bir-biridan kelib chiqqan holda yuzaga keladi. Masalan, daryo bo'yidagi ko'chalarga o'sha daryoning nomi berilishi (masalan, Sirdaryo ko'chasi), yoki shahardagi mahallaga u joydagi qadimiy qishloq nomi berilishi mumkin. Shu ma'noda, urbanonimlar faqatgina shahar ichidagi nomlar bo'lib qolmay, balki keng toponimik tizimning bir bo'lagi sifatida qaralishi kerak. Ular mahalliy geografiya, tarixiy an'analar, etnik omillar va siyosiy voqealar bilan uzviy bog'liqdir. Ushbu maqolada urbanonimlarning boshqa toponimik birliklar bilan munosabati, ularning o'zaro ta'siri, leksik-semantik jihatdan qanday bog'langani va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqotda tahliliy va muqoyasaviy uslublar qo'llanildi. Urbanonimlar va boshqa toponimik birliklar misolida nomlanish tendensiyalari, tarixi va funksional munosabatlari o'rganildi. Toshkent shahrining urbanonimlari asosiy tahlil obyekti sifatida tanlandi, shu bilan birga boshqa shahar va mamlakatlardan olingan namunaviy misollar ham qaraldi. Toponimika va uning turkumlari bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har bir toponimik birlik, jumladan urbanonimlar, muayyan tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstda shakllanadi hamda boshqa nomlar tizimi bilan uzviy bog'liq

bo'ladi. Urbanonimlarning xususiyatlari va ularning boshqa toponimik birliklar – oykonimlar (aholi punktlari nomlari), gidronimlar (suv obyektlari nomlari), orografik nomlar (tog' va tekisliklar nomlari) bilan aloqasi yuzasidan bir qator muhim ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Xususan, V.A. Nikonov va E.M. Pospelov kabi rus toponimistlari urbanonimlar va umumiy toponimlar tizimi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ular urbanonimlarning semasi, leksik tuzilishi, tarixiy o'zgarishlari va ularning ijtimoiy ma'nosiga alohida e'tibor qaratishgan. Shuningdek, Yu.N. Toporov, O.A. Suxova, V.G. Orlov singari olimlar urban makondagi nomlarning semantika va simbolik xususiyatlarini o'rganishgan. Milliy adabiyotlarda ham bu borada e'tiborga molik ishlar mavjud. Jumladan, A.H. Sayfedinov, N. Qosimov, Z. Quchqorov, H. Rahimovlar tomonidan O'zbekistondagi toponimlar, ayniqsa oykonimlar va urbanonimlarning tarixi, kelib chiqishi va lingvistik xususiyatlari chuqur tadqiq etilgan. Ular o'z ishlarida shahar makonidagi nomlarning tarixiy toponimlar bilan bog'liq holda shakllanish jarayonlarini yoritib berishgan. Xalqaro tadqiqotlarda ham urbanonimlar jamiyat identifikatsiyasi, madaniy meros va geosiyosiy o'zgarishlarning ifodasi sifatida talqin qilinmoqda. Masalan, *"Geographical Names as Cultural Heritage"*, *"Urban Toponymy Studies"* va *"Place-names and Identity"* kabi asarlarda shahar nomlari va ularning o'zgarish tendensiyalari keng tahlil qilingan. Mazkur tadqiqotda urbanonimlarning boshqa toponimik birliklar bilan bog'liqligini o'rganishda quyidagi lingvistik va toponimik metodlardan foydalanildi:

Tavsifiy metod – Urbanonim va boshqa toponimlarning leksik-semantik xususiyatlari, tuzilishi va vazifalari tavsiflandi.

Tarixiy-komparativ metod – Urbanonimlarning tarixi va boshqa nomlar bilan bo'lgan tarixiy aloqalari o'zaro taqqoslash asosida tahlil qilindi.

Kartografik metod – Urbanonimlar va tabiiy geografik nomlarning joylashuvi xarita asosida o'rganildi va ularning bir-biriga nisbatan lokal aloqalari aniqlandi.

Sotsiolingvistik metod – Urbanonimlarning jamiyatdagi o'rni, ularning simbolik ahamiyati va aholi ongida qanday ifodalanishi tahlil qilindi.

Etimologik tahlil – Urbanonimlar va boshqa toponimlarning kelib chiqishi, so'z yasalishi va tillar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayonlari o'rganildi.

Bu metodlar birgalikda tadqiqotni kompleks yondashuv asosida olib borish, urbanonimlarni keng toponimik tizim doirasida chuqur tahlil etish imkonini beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Olib borilgan tahlillar asosida urbanonimlar boshqa toponimik birliklar bilan chuqur semantik va tarixiy aloqalarga ega ekanligi aniqlandi. Xususan, quyidagi natijalarga erishildi:

Urbanonimlarning manba asoslari – Ko'plab urbanonimlar oykonimlar, gidronimlar, orografik nomlar asosida shakllangan. Masalan, shahar yoki mahallaning tarixiy nomi asosida ko'cha yoki maydon nomlangan holatlar uchraydi.

Tabiiy geografiya bilan bog'liqlik – Shahar infratuzilmasi nomlarida (ko'cha, bog', maydon) tabiiy obyektlar nomi (daryo, tog', vodiya) aks etgan. Bu esa urbanonimlar va gidronimlar, orografik nomlar o'rtasida bevosita bog'liqlik borligini ko'rsatadi.

Tarixiy-etnik omillar ta'siri – Ko'pgina urbanonimlar mahalliy etnik guruhlar, tarixiy shaxslar yoki qadimiy joylar nomi bilan bog'liq holda yuzaga kelgan. Bu holat oykonimlar va etnonimlar bilan aloqadorlikni ko'rsatadi.

Ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning ta'siri – Urban nomlar muayyan siyosiy voqealar ta'sirida yangilangan yoki o'zgartirilgan. Bu o'zgarishlar urbanonimlarning semantik qatlamida aks etgan.

Toponimik tizimning bir butunligi – Urbanonimlar, oykonimlar va boshqa toponimik birliklar umumiy leksik-tarixiy tizimning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi.

Gidronimlar bilan munosabat: Ko'pgina shaharlarda ko'chalar yoki tumanlar yaqinidagi daryo, ariqlar, ko'llar nomi bilan atalgan. Masalan, Toshkentdagi "Bo'zsuv ko'chasi" yoki "Qorasuv mahallasi" nomlari.

Oronimlar ta'siri: Shaharlardagi ko'chalar ko'pincha yaqinidagi tog', tekislik, cho'l va boshqa tabiiy geografik obyektlar nomi bilan ataladi. Masalan, "Chimyon ko'chasi", "Zarafshon yo'li".

Oykonimlar ta'siri: Ba'zi urbanonimlar mamlakatlar, shaharlar yoki qishloqlar nomi bilan bog'liq. Masalan, "Samarqand ko'chasi", "Navoiy tumani".

Xrononimlar ta'siri: Urbanonimlarda tarixiy sana, hodisa yoki davr nomi aks etgan. Masalan, "9-May ko'chasi", "Mustaqillik maydoni".

Etnonimlar va antroponimlar ta'siri: Urbanonimlar millat, etnos, mashhur shaxslar ismi bilan nomlangan. Masalan, "Alisher Navoiy ko'chasi", "Buyuk Ipak yo'li".

Urbanonimlar faqatgina shahar ichki strukturasi belgilabgina qolmay, balki kengroq toponimik tizimning bir bo'lagi sifatida faol ishlaydi. Ular ko'pincha tabiiy, tarixiy, etnik va madaniy omillar bilan bog'liq holda shakllanadi. Bu nomlar orqali shaharning geografik holati, tarixiy taraqqiyoti va madaniy merosi haqida ma'lumot olish mumkin bo'ladi. Urbanonimlar bilan boshqa toponimik birliklar o'rtasidagi munosabatni o'rganish – nafaqat lingvistik, balki geografik va madaniy tadqiqotlarda ham muhim ahamiyatga ega. Urbanonimlarni o'rganishda ularning boshqa toponimik birliklar bilan munosabatiga alohida e'tibor qaratish lozim. Yangi urbanonimlar yaratishda milliy tarix, geografiya va madaniy merosni hisobga olish tavsiya etiladi. Urbanonimlar to'g'risidagi ma'lumotlarni hujjatlashtirish va maxsus toponimik xaritalarni yaratish orqali bu nomlarning ilmiy va amaliy ahamiyatini oshirish mumkin.

XULOSA

Urbanonimlar va boshqa toponimik birliklar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik shahar makonida nom berish jarayonida keng ko'lamli omillar ta'sirida shakllanishini ko'rsatadi. Bu bog'liqliklar urbanonimlarning semantik, funksiyaviy va madaniy ahamiyatini oshiradi. Kelgusidagi tadqiqotlarda bu munosabatlarni chuqurroq o'rganish, xususan, nomlanishdagi zamonaviy tendensiyalar va sotsiolingvistik omillarni tahlil etish muhim vazifa hisoblanadi. Urbanonimlar faqatgina shahar infratuzilmasi nomlari bo'lib qolmay, balki tarixiy, madaniy va tabiiy toponimik birliklar bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab lingvistik hodisadir. Ular mahalliy jamiyatning madaniy merosi, tarixiy xotirasi va geografik muhitini ifoda etadigan muhim vosita hisoblanadi. Urbanonimlar bilan boshqa toponimik birliklar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish orqali jamiyatning madaniy-tarixiy qatlamlarini tahlil qilish, milliy identifikatsiyani mustahkamlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Berkov V.P. *Teoriya i praktika sovremennoy toponimiki*. – Moskva: Nauka, 1988.
2. Qayumov A. *O'zbek toponimikasi*. – Toshkent: Fan, 1985.
3. Asqarov A. *O'zbekiston shahar va qishloqlarining tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.

4. Tent, Jan & Blair, David. *Motivations for Naming: The Development of a Toponymic Typology for Australian Placenames*. – Names: A Journal of Onomastics, 2009.
5. Room, Adrian. *Placenames of the World*. – London: McFarland, 2006.
6. Vasil'eva L.A. *Toponimika kak lingvisticheskaya disciplina*. – Sankt-Peterburg, 2003.